

ALAYBEYİZÂDE HASAN AHMED NÂCÎ EFENDİ VE ESERLERİ

Mehmet Şamil BAŞ*

Hayatı

Trabzon'un önemli simalarından Alaybeyizâde Hasan Ahmed Nâcî Efendi, Trabzonlu Alaybeyizâde ailesine mensuptur. Adı bu sebeple daha çok Alaybeyizâde Nâcî olarak anılmıştır. Tam adı sicill-i ahvâl kaydına göre Alaybeyizâde Hasan Ahmed Nâcî'dir.¹ Ancak Ahmed adı başka yerde geçmemektedir. Trabzon'un Faroz mahallesinde doğduğu bilgisi 25 sene önce geldiği İstanbul'daki ikamet adresinin nüfus kaydına yazılmasına dair dilekçesinin işleme alınmasında beis olmadığına dair arşiv belgesinde kayıtlıdır.² Hakkında iki sicil kaydı vardır. İlk ve kısa olan sicill-i ahvâl kaydına göre "bin iki yüz yetmiş bir sene-i hicriyesinde"³ ikinci ve daha uzun sicill-i ahvâl kaydına göre "bin ikiyüz yetmiş üç sene-i hicriye ve bin ikiyüz yetmiş iki sene-i maliyesinde"⁴ doğmuştur. Daha detaylı tutulan ve Ahmed adının da geçtiği ikinci sicill-i ahvâl esas alındığında Alaybeyizâde Nâcî Efendi 1856 yılının ikinci yarısında doğmuş olmalıdır. Ancak onun doğum tarihini İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal 1271 (1854)⁵, Ali Kemal 1854⁶ ve Murad Uraz 1851⁷ olarak vermektedir. 1854 doğum tarihi bazı çalışmalarda daha çok kullanılmıştır.⁸

Tarih düşürmede usta olan Nâcî Efendi'nin tarih manzumelerinden ve arşiv belgelerinden onun aile efradı hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Buna göre babası Hacı Osman Efendi Trabzon'da ticaretle meşgul olan zenginlerdendi. 7 Zilhicce 1279 (26 Mayıs 1863) tarihli bir belgede o dönem yasak olan ithal tuzun⁹ babası Hacı Osman Efendi'nin evinde sayım yapılırken görüldüğü ve gereğinin yapılmasına dair kayıt tutulduğu bilgisi vardır.¹⁰ Bu sırada Hasan Ahmed Naci henüz 7-8 yaşındadır. Babasının vefatı sırasında İstanbul'da olan Nâcî Efendi, Trabzon Şehir Mezarlığına defnedilen Alaybeyizâde Hacı Osman Efendi'nin mezar taşına yazdığı tarihe göre babası Kadiriye tarikatına mensup idi

* Dr. Öğr. Üyesi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, mehmetamil.bas@erdogan.edu.tr

¹ Belgenin tarihi 10.10.1322 (18 Aralık 1904) şeklinde kayıtlıdır. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri* [DH.SAİD.d]. No. 48, Gömlek No. 101.

² Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi* [DH.MKT], No. 915, Gömlek No. 16.

³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri* [DH.SAİD.d], No. 5, Gömlek No. 525.

⁴ BOA, *DH.SAİD.d*, No. 48, Gömlek No. 101. Bu arşiv kaydının metni Ali Birinci tarafından yayımlanmıştır. Bk. Ali Birinci, "Alaybeyizâde Naci Efendi", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 10 (2013), 18-20.

⁵ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî Ş-Şuârâ)*, haz. Hidayet Özcan, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 3/1450.

⁶ Ali Kemal, *Ömrüm*, haz. Zeki Kuneralp, (İstanbul: İsis Yayınları, 1985), 199.

⁷ Murad Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, (İstanbul: Numune Basımevi), 2/129. Bu eser 4 cilt olup tek ciltte basılmıştır. Her cildi ayrıca numaralandırılmıştır. Trabzonlu olan Murad Uraz'ın 1939-1940 yıllarında cilt cilt yayınladığı bu eserin üzerinde bir tarih kaydına rastlayamadık.

⁸ Bk. Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)*, (Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993), 1/325. Emine Bağlı, "Nâcî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006), 6/486; Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Divân Edebiyatı Şairleri*, (İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 163; Beyhan Kesik, "Alaybeyizâde Hasan Nâcî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Erişim 21 Eylül 2023).

⁹ İthal tuz yasağına dair bk. Serap Taştekin, "Osmanlı Memleketine Sicilya'dan Tuz Kaçakçılığı ve Dönemsel bir Analiz (1864-1870)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)* 32/2023, 151-172.

¹⁰ Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri [MVL]*, No. 649, Gömlek No. 52.

ve 20 Ramazan 1309'da (18 Nisan 1892) vefat etmiştir. Trabzonlu şairlerden Aleybeyizâde Mehmed Hulûsî Efendi vefatına (ö. 4 Ocak 1889) yazdığı tarihte ondan "amcamız" olarak bahsetmektedir. Akçaabat Mezarlık Camii'nin yanındaki bir mezar kitabesinde yazdığı "Çiğەر pârem Vecîhe 'm gitti eyvâh" mısraı 15 Ramazan 1309'da (30 Eylül 1909) vefat eden Vecihe adlı bir kızına işaret etmektedir. *Neşide* adlı eserinde yer alan bir tarih manzumesine göre 29 Ekim 1890'da Alaeddin Hamid adını verdiği bir oğlunun doğduğunu ancak bir yaşına basmadan 3 Ekim 1891'de vefat ettiğini öğrenmekteyiz. Vecihe ve Alaeddin Hamid'den başka Naci Efendi'nin ölümünden sonra tutulan ve İstanbul Fatih'deki arazilerine ipotek koydurma talebinde bulunan Macar Jean Weinberg'in talebinin icrasının mümkün olmadığına dair iki arşiv belgesine göre Mahmud Nureddin ve Ali Hadî adında iki oğlu daha vardır ve o belgelere göre eşinin adı Hatice Zîşan'dır.¹¹

Sicil kayıtlarına göre Nâcî Efendi, Trabzon'da Sıbyan mektebinde, sonra Trabzon Rüşdiye-i Mülkiye'sinde okumuş ve bir müddet Lisan Mektebi'nde okuduktan sonra medreselerde ve camilerde özel hocalardan hesap, coğrafya, mantık, beyan, usul-ı fıkıh ve şerh-i akaid ilimlerini de ikmal etmiştir. Arapça ve Farsçayı mükemmel derecede iyi bilmektedir. Ekim 1878'de İstanbul'da Maliye Nezareti'nin Düyun-ı Umumiye-i Muvazene Kalemi'nde başlayan memuriyeti 24 yaşında Nisan 1880'de Trabzon merkez-i vilâyet Ziraat Meclisi kitabetiyle fâhrî azalığına ve Ocak 1883 tarihinde Trabzon Merkez Bi-dâyet Mahkemesi başkitaletine tayin olarak devam etmiştir. İzinsiz ayrıldığı ve zamanında dönmediği gerekçesiyle Aralık 1883'te memuriyetten azl edilmiştir. İkinci memuriyet hayatı İstanbul'da Nisan 1885 tarihinde Adliye Nezareti İstatistik Kalemi'nde müsevvid olarak başladı. Bununla birlikte Umur-ı Cezaiye Kalemi'nde muavenet-i kalem olarak görev aldı. Ocak 1886'da Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de kitabet ve Kavaid-i Osmaniye muallimi oldu. Bu görevi sırasında Orhaniye Kışlası'na yazdığı tarih kitabesi Sultan II. Abdülhamid tarafından beğenilmesi üzerine¹² Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi kalemine tayin edildi.¹³ Fahri olarak Darüşşafaka'da kitabet muallimliği yaptı. Kasım 1893'te Mekteb-i Sultanî inşa dersi muallimliği görevine başladı. Nisan 1906'da mülkiye rütbelerinden Ülâ Sınıf-ı Evvelî'ye¹⁴ kadar yükselmiştir. Kendisine verilen nişanların sonuncusu Haziran 1902'de ikinci rütbeden Mecidî nişanıdır. Aralık 1908'de Muhakemât Dairesi başkâtibi oldu. 19 Ocak 1914'te 58 yaşında bu görevine devam ederken emekli olup kalan ömrünü İstanbul'da geçirdi.¹⁵ İstanbul'da Küçükçamlıca'daki köşkünde¹⁶ 20 Rebiülahir 1338'de (12 Ocak 1920) vefat etti. Vefatına Üsküdarlı Talat "Ecille-i şuarâdan Alaybeyi-zâde / Cenâb-ı Nâcî-i şîrîn-sühan vefat etti / Yazıldı gâye-i fart-ı esefle tarihi / Koyup bu âlemi Nâcî de Cennet'e gitti" kıtasıyla tarih düşürmüştür.¹⁷ Merkez Efendi Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁸ Vefatından 4 gün sonra 16 Ocak 1920'de *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde Peyâm-ı Eyyâm başlığı altında bir yazı kaleme alan gazetenin başyazarı Ali Kemal, Nâcî Efendi'den sitayişle bahsederek bazı anılarına yer vermiş ve Muallim Naci ile olan yakın dostluğuna değinmiştir.¹⁹ *Ömrüm* adlı eserinde ise "Naci devri geçtikten

¹¹ Bu iki arşiv belgesi için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*, No. 250, Gömlek No. 75; Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*, No. 197, Gömlek No. 27.

¹² Bu bilgi Murad Uraz tarafından verilmektedir. Bk. Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, 2/129.

¹³ Bu tayine dair bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemi [MF.MKT]*, No. 189, Gömlek No. 125.

¹⁴ Bu rütbe Vezir ve Bâlâ rütbelerinden sonra gelen bir rütbe olup teşrifatta yerleri vardı. Askeri rütbelerden Ferik rütbesinin (bugünkü korgeneral) muadilidir. Resmî günlerde sırmalı özel elbise giyer ve kılıç kuşanırlardı. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 3/69, 542.

¹⁵ Memuriyet hayatı ile detaylar için bk. BOA, DH.SAİD.d, No. 48, Gömlek No. 101.

¹⁶ Bağlı, "Nâcî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 6/487.

¹⁷ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1450.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, haz. Mustafa Tatcı, Cemal Kumaz, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000), 2/473.

¹⁹ Bk. Ali Kemal, "Peyâm-ı Eyyâm", *Peyâm-ı Sabah*, (16 Kanûn-ı Sâni 1920), 1. Bu yazının metni için ayrıca bk. Ali Birinci, "Alaybeyizâde Naci Efendi", 14-15.

sonra bir daha matbuatta görünmedi”²⁰ diyerek Alaybeyizâde Nâcî'nin Muallim Naci'nin genç yaşta ölümü sonrası eser yayınlamadığına atıfta bulunmuştur.²¹

Eserleri

1. Serâir-i Âlüftegân

Nâcî imzasıyla yayınlanan bu eserden ilk kez İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal “*Serair-i alüftegan namunda milli bir romanı da vardır*”²² şeklinde bahseder. Naci Efendi hakkında bir makalesi bulunan Ali Birinci ise “*Naci Efendi'nin imzasını taşıyan ilk eseri Serair-i Alüftegân (İstanbul, 1305, 48 s. Karabet ve Kaspar Matbaası) isimli hikâyesidir ve henüz hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.*”²³ diyerek eseri bir hikâye olarak tanımlar. Eser 1305 / 1887-88 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eserin matbu nüshalarından biri Edirne Selimiye Kütüphanesi Selimiye Basmalar Koleksiyonu 3792-7 numarada kayıtlıdır. 48 sayfadır ve eserin sonunda “*intiha-yı kısım-ı evvel*” ifadesi yazılıdır. Nâcî Efendi bu eserini 32 yaşında yayınlamıştır ancak eserin devamının olup olmadığı ve basılıp basılmadığı bilgilerine sahip değiliz.

Muhtevası

Eserin mukaddime sayfasında Nâcî imzasıyla “*Hayal ile hakikati birbirine mezc itmemek roman tahririnde gözetilmesi lazım gelen dakâyıkın en mühimlerindenidir efkarındayım. Bu fikirde bulunan bir muharririn eserini mütalaaaya rağbet gösteriliyorsa Serâir-i Âlüftegân'dan sonra dahi neşr-i âsâra cür'etyâb olacağım tabiidir.*”²⁴ yazılıdır. İstanbul'da bir yalının sahibesi tarafından evlatlık edinilen Raik Efendi ile yalının sahibesinin kızı Meliha Hanım arasında geçen aşkı konu edinmektedir. Bu romanda, Meliha Hanım'ın Raik Efendi'ye âşık olması ve bunu ona bir türlü anlatamaması, ilan-ı aşk için mektuplar yazıp bunları yakmasıyla başlayan süreç Meliha Hanım'ı taşıyan at arabasının süratle hareket ederken denize yuvarlanacağı esnada Raik Efendi'nin cesaretiyle buna engel olması neticesinde Meliha'nın Raik ile konuşması ve aşkını dile getirmesi ile devam eder ancak Raik buna karşılık vermez. Sonraki günlerde yalıda bir gece Meliha'nın Raik'in karşısına çıkması ile ikili arasındaki muhabbetin seviyesi değişir. Artık Meliha ile Raik kâh yalının arkasındaki koruluktaki köşkte kâh çimenler üzerinde aşk muhabbetine devam etmektedirler. İkinci kısmının olup olmadığını bilemediğimiz *Serâir-i Âlüftegân*, birinci kısmın sonu ifadesiyle 48. sayfada sonlanmaktadır.

2. Lisân-ı Kitâbet

Bu eser Alaybeyizâde Nâcî imzasıyla ve yayınladığı ikinci eseri olup mensur ve inşâ ilmine dair bir eserdir. Matbu nüshalarından biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü numara 647'de kayıtlıdır. Bu nüshada sadece Mahmud Bey Matbaasında basıldığı bilgisinin yer aldığı eserin 1. sayfasında 1308 tarihi vardır. 9. sayfadaki iç kapak bilgilerinde ise Mahmud Bey Matbaasında 1307 tarihinde basıldığı bilgisi yer almaktadır. Eserin basım bilgilerine dair Sultan II. Abdülhamid'in cülusundan “*bin üçyüz yedi sene-i hicriyesi nihayetine kadar Dersaadette tab'u neşr olunmuş*” eserlerin bilgilerinin yer aldığı *Devr-ı Hamidî Âsârı* adlı eserde “*Lisân-ı Kitâbet. Bâb-ı Ser-askerî Erkân-ı Harb Dâiresi Mümeyyizlerinden Alaybeyizâde Nâcî Bey. İnşâ. Telif. Türkçe. Haziran 1305*”²⁵ ibaresi mevcuttur. Bu tarih Şevval 1306 / Haziran 1889 tarihine denk gelmektedir. Eserin 247. sayfasında Alaybeyizâde Naci Efendi'nin Küttâb-ı Askeriye komisyonuna kitabının ders kitabı olarak okunması için yazdığı

²⁰ Ali Kemal, *Ömrüm*, 28.

²¹ Alaybeyizâde Nâcî'nin Muallim Naci'nin çevresindeki kalemlerden biri olduğu ve onun vefatından sonra edebiyat mahfillerinde görünmediği dair çıkarımları için bk. Ali Birinci, “Alaybeyizâde Naci Efendi”, 16.

²² İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1451.

²³ Ali Birinci, “Alaybeyizâde Naci Efendi”, 13.

²⁴ Bk. Nâcî (Alaybeyizâde), *Serâir-i Âlüftegân*, (Dersaadet: Karabet ve Kaspar Matbaası, 1305), 2.

²⁵ Mehmed Murat, *Devr-i Hamidî Âsârı*, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1308), 117.

yazı “*fi 15 Zilkade sene 1307 ve fi 21 Haziran 1306*” ifadesiyle biterken komisyon tarafından cevaben yazılan ve 248. sayfada yer alan yazının altında ise “*fi 9 Muharrem sene 1308 ve fi 23 Ağustos 1306*” tarihi yer almaktadır. Bu tarihler göz önüne alındığında eserin Haziran 1889’da basım ruhsatı aldığı ve formalarının yayımlandığı ardından Küttâb-ı Askeriye’ye bu formaların verilerek ders kitabı olarak okutulmasının istendiği ve gelen cevabî yazıda uygun görülmesi neticesinde 9 Muharrem 1308 (25 Ağustos 1890) tarihinden sonra basıldığı ve bu sebeple de kitabın 1. sayfasına tarih olarak hicrî 1308 tarihinin konulduğu anlaşılmaktadır.

Muhtevası

Lisân-ı Kitabet, Nâcî Efendi’nin Darüşşafaka ve Menşe-i Küttâb-ı Askeriye’de verdiği derslerden hareketle hazırladığı ve ders kitabı hüviyetini taşıyan inşâ ilmine dair eseridir. 248 sayfa hacmindeki eserin başında ayrıca numaralandırılmış 8 sayfa daha yer alır. Bu sayfaların 2-8. sayfalarında ayrıntılı bir içindikiler kısmı bulunmaktadır. Eser “*Bâb-ı Evvel*” ve “*Bâb-ı Sâni*” olmak üzere iki bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölüm 17-69; ikinci bölüm ise 70-239 sayfaları arasında yer alır. 239. sayfanın sonunda “*Temme Kısmu’l-evvel*” ifadesiyle kitabın iki cilt olarak planlandığı ve bu baskının 1. cilde ait olduğu anlaşılmaktadır. 240-248 sayfaları arasında kitabın dağıtılması ve basılması ile ilgili çeşitli okul ve komisyonlara yazılan yazıların sûretleri yer alır.

Eserin birinci bölümünün öncesin 2 sayfalık (2-7) “*İfade-i Mahsusa*”, 2 sayfalık (8-9) ve adı içindikilerde “*Nazmen Tahmid*” olarak verilen bir manzume ve ardından 7 sayfa tutarında (10-16) bir “*Mukaddime*” yer almaktadır. *İfade-i Mahsusa* başlığı altında bu eseri neden kaleme aldığını açıklayan Nâcî Efendi, eserini resmi ve gayr-ı resmî olmak üzere iki kısım olarak planladığını ve bu *Lisân-ı Kitabet* nüshasının *Kısm-ı Evvel*’i içeren gayr-ı resmî kitabeti havi olduğunu belirtmektedir. Gayr-ı resmî kitabetten kastının ise sözlü ve yazılı lisanın aynı olmadığı, sözle ifade edilen her şeyin yazıda tam karşılık bulamayacağı, bunun sebebinin de Türkçede kullanılan Arapça ile Farsça kelimeler ve bunlardan ortaya çıkmış olan terkiplerin doğasından kaynaklandığını dile getirmektedir. Kitâbet-i kadime ile Lisân-ı kitâbet arasında bu yüzden fark olduğunu ve öğrencilere öncelikle gayr-ı resmî kitabet olarak tanımladığı kitâbeti öncelediğini ve hatta bu babdan sayılmak üzere eserinde bir iki yerde kullandıkları haricinde şiir örneklerine yer vermediğine değinmektedir. Bu dersi öğretecek olan kitabet hocaları tarafından eli yeni kalem tutmaya başlayan ve Ahmed Cevdet Paşa’nın *Belagat-ı Osmaniye* adlı eserini az çok bilen öğrencilere öğretilen küçük küçük fıkralar yazdırmakla ve noksanlarının tamamlanması ve hatalarının düzeltilmesiyle mümkün olacağını dile getirmektedir. İkinci kısım olarak düşündüğü resmî kitabetin ise daha sonra basılacağını ifade etmiştir.

Mukaddime bölümü kitabetle ilgili Hz. Peygamber’in bir hadisi ve Hz. Ali’nin bir sözü ile başlayıp kitabetle ilgili bazı temel kavramların lügat manaları verilerek bu kavramlarla ilgili temel açıklamalar yapılmaktadır. Bu kavramlar *kitabet*, *manzum*, *nazım*, *nesir*, *mensur*, *vezin*, *kafiye*, *tesvid*, *kaleme almak*, *beyaz*, *tebyiz*, *beyaza çekmek*, *kelam*, *fıkra*, *makale* gibi yazı ile ilgili temel kavramlardan bazılarıdır.

Eser bu açıklamalardan sonra *Bab-ı Evvel* başlığıyla başlar. Bu bölüm 12 fasıldır. Bu fasıllar sırasıyla *Te’lif-ı Kelam*, *Sebk-ı Tahrir ve Usûl-ı İnşa*, *Edevât-ı Râbıta*, *Âdâb-ı Mükâtebe*, *Kinâyât u Temyîz*, *Tavsîf*, *Elkâb-ı Resmîye vü Marûfe*, *Tabirât u Elfâz-ı Müstâmele*, *Evsâf-ı İlâhiyye Dâir İstimâl Olunan Tabirât*, *Evsâf-ı Cenâb-ı Cihanbanîye Dâir Tabirât*, *Ed’iyye-ı Hazret-ı Padişâhiye Dâir Tabirât* başlıklarından oluşmaktadır. *Bab-ı Sâni* bölümü ise *Muharrerat-ı Gayr-ı Resmîye*, *Zimmet u Nakde Mûteallik Senedât*, *Arzuhal* başlıklı üç fasıldan ve bunlara dair örneklerden oluşmaktadır.

Eski kitabet ile yeni kitabetin farklı olduğuna ve yeni kitabette daha az terkip kullanarak yeni ve sade bir kitabetin tercih edilmesine yönelik olarak planlanan eser bu özelliği dolayısı ile Dârüşşafaka,

Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye, Mekteb-i Âlî-i Sultânî ve diğer bazı okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

3. Neşîde

Nâcî Efendi'nin henüz 38 yaşında iken basılan üçüncü eseridir. Maarif Nezâret-i Celîlesinin 28 Safer 1312 tarihli (27 Ağustos 1894) ve 402 numaralı ruhsatnamesiyle 1312'de (1894) İstanbul'da Âlem Matbaası Ahmed İhsân ve Şürekâsı tarafından basılmıştır. 106 sayfadır. Aleybeyzâde Nâcî Efendi, Mekteb-i Sultani kitabet muallimi iken *Neşîde* adlı eserini 24 Zilkade 1313'te (7 Mayıs 1896) Sultan II. Abdülhamid'e takdim etmiştir.²⁶ *Neşîde*, Çetin Arslan tarafından günümüz Türkçesine aktarılarak yayınlanmıştır.²⁷ *Neşîde*'nin matbu nüshalarından bazıları Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü BB0000001845 numarada ve Millet Kütüphanesi AEmnz1014'te kayıtlıdır.

Neşîde'de toplamda 70 manzumeye yer verilmiştir. Bu manzumelerinden başka manzumeleri de vardır. Bunların çoğunluğu tarih manzumeleri olup çoğunluğu Trabzon'un çeşitli kabristanlarında metfun olan şahıslarla ilgilidir. Bu manzumelerden bazılarını Murat Yüksel yayınlamıştır.²⁸ Tarih manzumelerinin dışında başka şiirlerinin de olduğuna değinen Ali Birinci bu hususta "*Mehmet Remzi tarafından çıkarılan Berk (1302-1303) ve Muallim Naci'nin İmdadü'l-midâd (1303) isimli mecmualarında da küçümsenemeyecek bir derecede yazılarının ve bilhassa şiirlerinin basıldığı şimdiye kadar ifade edilmemiştir*"²⁹ demektedir.

Alaybeyzâde Nâcî Efendi'nin *Neşîde*'deki manzumeleri, çeşitli kabristanlardaki tarihleri ve dergilerde yayınlanan manzumeleri dışında "*Trabzonu tasvir eden (Tahassür yahut Trabzon) unvanlı uzun manzumesi basılmamıştır. Bu manzumede güzel parçalar bulunmaktadır.*"³⁰ ifadeleri onun Tahassür yahut Trabzon başlıklı uzunca bir manzumesinin daha olduğuna bir delil taşısa da Ali Birinci "*Bu, "Esir-i gurbet bir mihnet-zede lisanından" başlığıyla Berk'te (Cüz.8,1302, s. 228-230) basılan şiiri olmalıdır.*"³¹ kanaatindedir ancak ilgili şiirde ne Trabzon'un adı ne de Trabzon'a dâir tasvirler bulunmaktadır.

Muhtevası

Neşîde, 3-6 sayfalarında yer alan *İfâde-i Mahsûsa* girişiyile başlar. Bu bölümde Nâcî Efendi, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat kısmında ve ardından *Müntehabât-ı Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde manzumelerinin yayınlandığını daha sonra yayınlanan ve yayınlanmayan manzumelerinin kaybolmaması için bir araya toplamak istediğini belirtmektedir. Nazım ve nesre dâir başkaca eserlerinin de basılacağını belirtmektedir.

Neşîde'de yer alan manzumeler *Der Hakk-ı Besmele-ı Şerife* (s.7), *Hamdele-ı Zât-ı Kibriya Penâh-ı Bârî* (s.7), *Salvele-ı Hayru'l-Enâm Sallallahu Aleyhi ve Sellem* (s.8), *Tarziye-ı Âl u Ashab-ı Kirâm Ridvanullahi Aleyhim Ecmain* (s.8), *Şükr u Senâ-yı Hilâfet-penâh-ı A'zâm* (9), *Şükr ü Sipâs-ı Pâdişâhân-ı Âl-ı Osman Tâbe Serâhum* (s.9), *Der Tergîb-ı Sa'y* (s.10) ve *Kıt'a* (s.11) başlıklı 8 kıta ile başlamaktadır. Ardından mesnevi nazım şekliyle yazılmış *Tevhid* (s.11-14), *Nübüvvet* (s.15-19) manzumeleri ve *Na'î-ı Şerif* (s.19-23), *Rûh* (s.23-27), *Lisân* (s.27-31), *Kanûn* (s.31-34), *Kaside Der Tehniyet-ı Şehrâyin-ı Vîlâdet-ı Hümayun Hazret-ı Hilâfet-Penâhî* (s.34-38), *Kaside Der Tehniyet-ı Cülûs-ı Meymenet-Me'nûs-ı*

²⁶ Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemi [MFMKT]*, No. 310, Gömlek No. 20.

²⁷ Bk. Nâcî Aleybeyzâde, *Neşîde*, haz. Çetin Arslan, (Ankara: Kırmızı Çatı Kitap, 2022). Bu neşir 119 sayfalık bir hacme sahip olup başında Beyhan Kesik'in *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'ndeki Aleybeyzâde Nâcî'ye dair maddesi eklenmiştir.

²⁸ Bk. Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)*, 1/329-335; Murat Yüksel, *Trabzon Sülûklü Mezarlığı'ndaki Tarihi Şahsiyetler ve Kitabeler*, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998), 107-108. Ayrıca bk. Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, (Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları, 1991).

²⁹ Ali Birinci, "Alaybeyzâde Naci Efendi", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10 (2013), 12.

³⁰ Murad Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, 2/129.

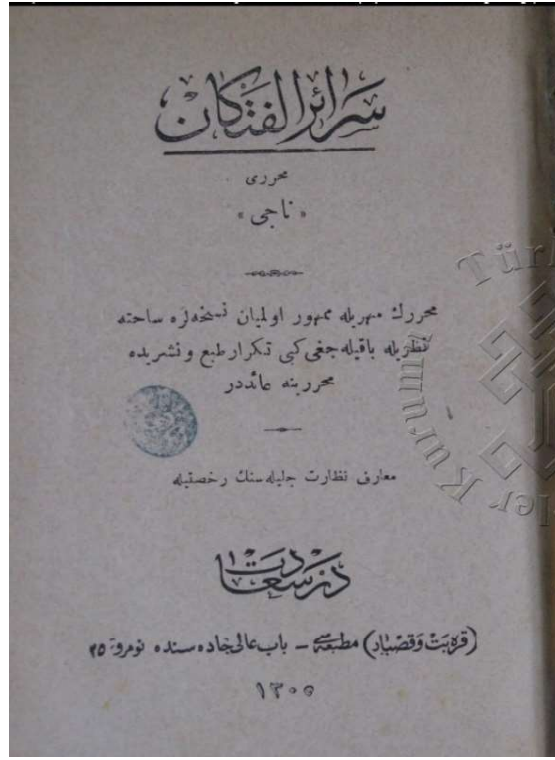
³¹ Ali Birinci, "Alaybeyzâde Naci Efendi", 12.

Cenâb-ı Zillullâhî (s.38-41), *Bahariye* (s.42-46), *Manzume* “*Berây-ı Şükrankâri-ı Âtîfet Seniyye-ı Hazret-ı Zillullâh Azamı* (s.47-48), *Takdime* (s.48-50) başlıklı manzumeler sıralanmıştır.

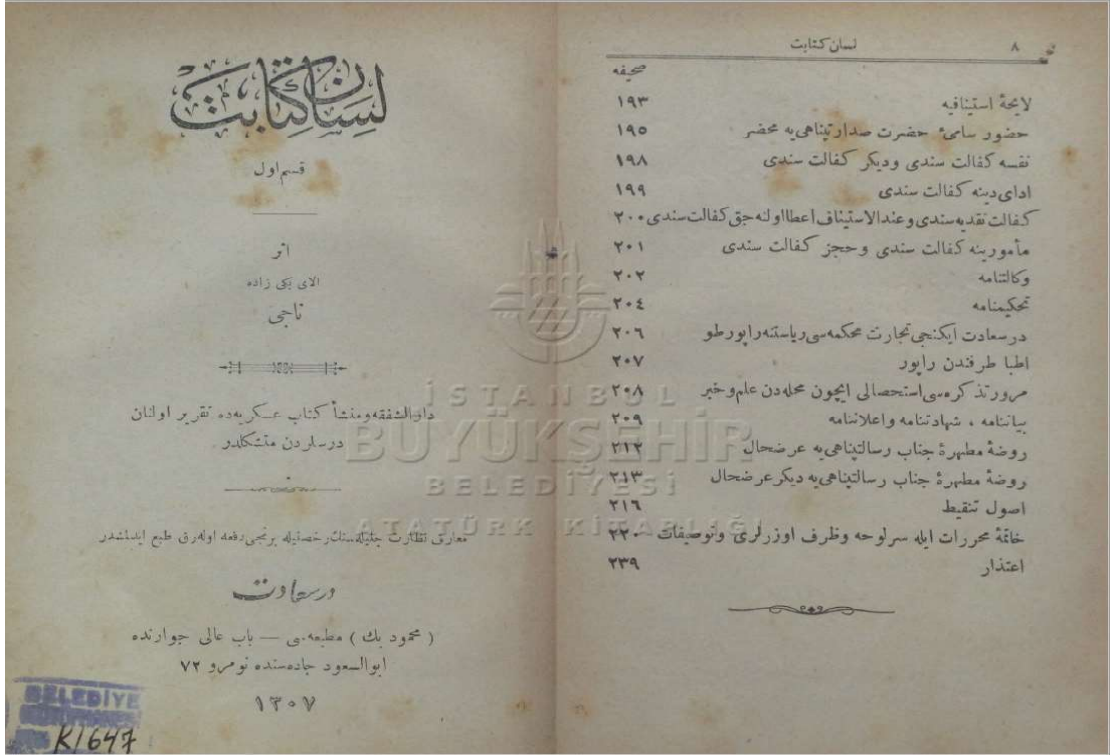
Bu manzumelerin ardından ana *Tevârih* başlığı altında çeşitli zamanlarda yazılmış 16 tarih manzumesi yer alır. Bu tarih manzumelerinin başlıkları şu şekildedir:

Orhaniye Kışla-yı Hümâyunu İçin Âcizâne Tanzim Olunup Kapısı Bâlâsına Hâkk u Nakş Edilmiş Olan Tarih (s.50-52), *Mabeyn-ı Hümâyun Cenâb-ı Mülûkâne Başkâtib-ı Sâbıkı Süreyya Paşa Merhumun Rütbe-ı Sâmiye-ı Vezaretlerinin Tebrikine Dair Kaside-ı Tarihiye* (s.52-54), *Darüssaadetü 'ş-şerife Ağası Merhum Hâfız Behram Ağa Tarafından Cidede İnşa Ettirilen Değirmenin Kapısı Bâlâsına Hakk Olunmak Üzere Bi 't-talep Tanzim Edilen Tarih* (s.54-56), *Heybeliadada Mekteb-ı Bahriye-ı Şâhânedeyne Yapılan Sahrınç İçin Tanzim Olunan Tarih* (s.56-57), *Midilli Adasında İnşâ Olunan Rûsumat Dairesi İçin Tanzim Olunan Tarih* (s.57-58), *Makam-ı Âli-ı Seraskerî Reis-ı Sâbıkı Utufetlü Seniî Efendi Hazretlerinin Askerî Tekaiüd Sandığı Nezaretine Tayiniyle Riyaset-ı Müşarün İleyha Utufetlü Şerefeddin Bey Efendi Hazretlerine Tevecih Buyurulması Üzerine Bi 'l-bedahe Tanzim u Takdim olunan Kıt 'a-ı Tarihiyedir* (s.58-59), *Asr-ı Mesud-ı Hazret-i Hilâfet-Penâhülerinin Cümle-i Measir-i Bedâyi-i Perverânesinden Olarak Bâ-irade-i Seniye-i Cihan-Bânî Kağıdhâne 'de İnşa Kılınmış Olan “Poligon” un Bâlâ-yı Bâbına Hakk u Nakş Olunmak Üzere Âcizâne Tanzim u İtâ Olunan Tarih* (s.59), *Şair-i Meşhur Kâzım Paşa Merhumun İrtihâline Dair Tanzim Olunan Tarih* (s.60), *Mektubî-i Âli-i Hazret-i Seraskerî Edib-i Âli-fıtrat Utufetlü Muhtar Efendinin Mahdûmu Mâlik Beyin Tarih-i İrtihâlidir* (s.61), *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırı Ferik Sahip Paşa Merhumun Kerimelerinin İrtihâline Dair Utufetlü Şerefeddin Beyefendi Hazretlerinin Emriyle Tanzim Olunan Tarih* (s.62), *Mahdûmum Alâeddin Hâmidin Tarih-i Tevellüdü* (s.63), *Kürretü 'l-aynım Alâeddin Hâmidin Tarih-i İrtihâlidir* (s.64), *Pederim Merhumun Tarihi Vefatı* (s.65-66), *Trabzon Mu-teberânından Nemlizâde Hâfız Rahmi Efendinin Mahdumu Bahriye Mülâzım-ı Evvellerinden Mustafa Tahsin Efendinin Vefatına Dair Tarih* (s.66-67), *Trabzon Vilâyeti Dâhilinde Kâin Giresun Kazasına Mülhak Pîraziz Nahiyesi Hânedânından Gedik Alizâde Ahmet Efendinin Mahdumu Olup Dersaadetde Numune-i Terakki Mektebi Şâkirdânından İken İrtihâl Eden İbrahim Efendinin Tarihi Vefatı* (s.67-68), *Hanya Eşrâfından Aselizâde Emin Beyin Tarihi-i İrtihâli* (s.68-69) başlıklarını taşımaktadır.

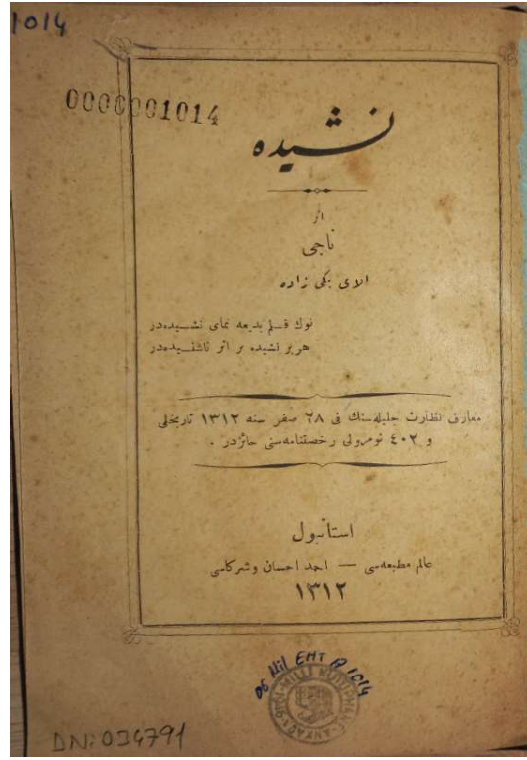
16 tarih manzumesinin ardından *Tahmis Gazel-i Mesûd Harâbâtinindir* (s.69-71) ve *Tahmis-i Gazel-i Muallim Nâcî* (s.71-73) gelmektedir. Bu manzumelerin ardından *Gazeliyat* (s.73) başlığı altında 18 manzume yer alır. Bazılarının müstakil başlıkları olup her harf kafiyesinden manzume yazılmamışsa da manzumeler harf kafiyesine göre sıralanmıştır (s.73-95). Ardından *Kıta 'ât* başlığı altında 15 manzumeye yer verilmiştir (s.96-106). Bu kıt'aların kimi Arapça kimi Farsça yazılan meşhur kıt'aların nazmen Türkçeye çevrilmiş halleridir. Örneğin *Sultan Selim-i Evvel Hazretlerinin Valideleri Firdevs-âşîyân Gülbahar Sultan Tâbe-serâh Hazretlerinin Trabzonda Kâin Türbe-i Şerifelerinin Bâlâsında Mahkûk Olan Kıta-i Tarihiye* (s.98) adlı Farsça kıt'anın metni verilerek ardından bu kıt'aya dâir Türkçe bir kıt'a yazılmıştır. Yine bir kıt'aya düşülen dipnotta Saadetlü Tayyar Paşa Hazretlerinin *Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne Nâzırı İken Mekteb-i Mezkûr Önündeki Rıhtımı İnşa Ettirmeleri Üzerine Yazılmıştır* (s.102) kaydı vardır.

Resim 1: Alaybeyizâde Nâcî Efendi'nin 1305 tarihinde basılan ve Edirne Selimiye Kütüphanesi Selimiye Basmalar koleksiyonu 3792-7 numarada kayıtlı Serâir-i Âlüftegân adlı eserinin ilk sayfası.

Resim 2: Alaybeyizâde Nâcî Efendi'nin 1308 tarihinde basılan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümü numara 647'de kayıtlı Lisân-ı Kitâbet adlı eserinin içindekiler bölümünün son sayfası ile 1. sayfası.

Resim 3: Alaybeyizâde Nâcî Efendi'nin 1312 tarihinde basılan ve Millet Kütüphanesi numara AEmnz1014 kayıtlı Neşide adlı eserinin ilk sayfası.

Kaynakça

- Albayrak, Hüseyin. *Trabzonlu Divân Edebiyatı Şairleri*. İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.
- Ali Kemal. "Peyâm-ı Eyyâm". *Peyâm-ı Sabah* (16 Kanûn-ı Sâni 1920), 1.
- Ali Kemal. *Ömrüm*. haz. Zeki Kuneralp. İstanbul: İsis Yayınları, 1985.
- Bağlı, Emine. "Nâcî". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. 6/486-487. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006.
- Birinci, Ali. "Alaybeyizâde Naci Efendi". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10 (2013), 9-22.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi [DH.MKT]*. No. 915, Gömlek No. 16.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri [DH.SAİD.d]*. No. 5, Gömlek No. 525.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri [DH.SAİD.d]*. No. 48, Gömlek No. 101.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*. No. 197, Gömlek No. 27.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*. No. 250, Gömlek No. 75.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri [MVL]*. No. 649, Gömlek No. 52.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Mektubi Kalemi [MF.MKT]*. No. 189, Gömlek No. 125.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Mektubi Kalemi [MF.MKT]*. No. 310, Gömlek No. 20.

- Bursalı Mehmed Tahir. Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi. haz. Mustafa Tatcı, Cemal Kurnaz. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü 'ş-Şuârâ)*. haz. Hidayet Özcan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Kesik, Beyhan. "Alaybeyi-zâde Hasan Nâcî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 21 Eylül 2023.
- Mehmed Murat. *Devr-i Hamidî Âsârı*. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1308.
- Nâcî (Alaybeyizâde). *Serâir-i Âlüftegân*. Dersaadet: Karabet ve Kasbar Matbaası, 1305.
- Nâcî Alaybeyizâde. *Neşîde*. haz. Çetin Arslan. Ankara: Kırmızı Çatı Kitap, 2022.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Taştekin, Serap. "Osmanlı Memleketine Sicilya'dan Tuz Kaçakçılığı ve Dönemsel bir Analiz (1864-1870)". *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)* 32/2023, 151-172.
- Uraz, Murad. *Türk Edip ve Şairleri*. İstanbul: Numune Basımevi.
- Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)*. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993.
- Yüksel, Murat. *Trabzon Sütlüklü Mezarlığı'ndaki Tarihî Şahsiyetler ve Kitabeler*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.
- Yüksel, Murat. *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları, 1991.

